

Andrzej Kopiczko

*Acta visitationis generalis
Ecclesiarum Episcopatus Varmiensis
1597/1598*

Folia 382

Bischöfliches Archiv zu Frauenburg

B. Numero 4

*Akta wizytacji generalnej
Kościołów Biskupstwa Warmińskiego
1597/1598*

Kart 382

Biskupie Archiwum we Fromborku

B. Nr 4

Pomnik nagrobny kard. Andrzeja Batorego w kościele św. Andrzeja w Barczewie

*Acta visitationis generalis
Ecclesiarum Episcopatus Varmiensis
1597/1598*

Transliteracja oryginalnego tekstu łacińskiego
i tłumaczenie na język polski
bp Julian Wojtkowski

Transliteracja oryginalnego tekstu niemieckiego (odpisanego kursywą)
i tłumaczenie na język polski
Grzegorz Chromik

Wstęp i opracowanie
Andrzej Kopiczko

naprawy obyczajów poddanych, zwłaszcza zaś kapłanów, których dobrym przykładem do dobra, a złym do zła świeccy łatwo są prowadzeni. Powinność naszego urzędu pasterskiego rozważając, wiemy, iż tym bardziej wolno nam podjąć troskę, pilność, im dłużej jesteśmy od niej powstrzymani, oraz im niebezpieczniej i naganniej jest prawa kościołów zaniedbać, a obyczaje poddanych niepoprawne zostawić”. Dalej pisał: „Dlatego postanowiliśmy tego roku, z pomocą łaski Bożej tę naszą diecezję objechać, aby obejrzyć kościoły, naprawić obyczaje poddanych”²⁹. Jak się okazało – co zresztą zaznaczył w przywołanym dokumencie – termin rozpoczęcia tego dzieła musiał przesunąć: „I zaiste temu postanowieniu naszemu wkrótce potem dalibyśmy początek, gdyby znów pewien niespodziany wyjazd nie został nam przez Najmiłościwszego Pana Naszego zlecony. Wiernie go dokonawszy, nie ścierpimy, by ta sprawa, tak konieczna i tak zbawienna dłużej była odkładana”³⁰. Nie omieszkał również przypomnieć archidiecezjowym i wszystkim pozostałym kapłanom o ich obowiązkach zarówno duszpasterskich, jak i moralnych: „A najpierw archidiecezjowego, który winien przez stałe czuwanie nad Ludem Bożym troszczyć się o nieświadome pospólstwo, a także pilnować stałą uwagę życia prezbiterów przebywających pod [jego] stolicą i to ich życie oraz z jaką każdy pilnością i pobożnością swoje zadanie wykonuje, swemu ordynariuszowi zgłaszać; napominamy, żądamy i mocą świętego posłuszeństwa jemu nakazujemy, by życie swoje tak ułożył a o urząd swój z należąco dbał pilnością, by zdając ze swego włodarstwa słuszny rachunek, mógł zyskać i cnoty, i pracy nagrodę. Stanie się to, jeżeli otarłszy brudy grzechów, powściągnąwszy złe nawyki, czynności swoje wyprostuje zgodnie z przepisem prawego rozumu, Bożego prawa i Świętych Kanonów, a innym, by to samo uczynili i wzorem, i napomnieniami będzie sprawcą. A co uzna, że jest do poprawienia, czy odnowienia, miał starannie zapisane, by to podczas przyszłej wizytacji po Bożemu z czystym sumieniem przedstawić zdołał”³¹. Dla zapewnienia pieczy nad diecezją w czasie swojej nieobecności ustanowił prepozyta kapituły katedralnej we Fromborku, czyli Mikołaja Kosa, „wikariuszem naszym w sprawach duchowych i doczesnych”. Poleciał również, by ten okólnik został doręczony do wszystkich proboszczów - „ostatni zaś niech odniesie do naszej kancelarii pod karą synodalną”³².

Zapowiedzianą w ten sposób wizytację rozpoczął osobiście dopiero 30 września 1597 r. od parafii Leginy w archidiecezjacie reszelskim. Kontynuował ją w kolejnych miejscowościach, zapewne aż do Reszla i być może dodatkowo w Bisztynku. Dopiero w Kiwitach zastąpili go jego delegaci, niestety, nie znamy ich nazwisk i zajmowanych stanowisk. Możemy jedynie przypuszczać, że uczynili to jego najbliżsi współpracownicy, zatem być może: wikariusz generalny Jan Kretzmer (wizytował już za Marcina Kromera)³³, kanclerz Henryk Hindenberg³⁴, kapelani Urban Jost³⁵ i Jan Leo³⁶, administrator Mikołaj Kos³⁷, notariusz i sekretarz

²⁹ AAWO, AB, D 77, k. 41. Dokument w tłumaczeniu bpa Juliana Wojtkowskiego.

³⁰ Tamże.

³¹ Tamże, k. 41v.

³² Tamże, k. 42.

³³ Ur. w 1539 r. w Pieniężnie. Od 1572 r. był kanonikiem fromborskim. W l. 1595–1599 i 1601–1604 – wikariuszem generalnym, a po śmierci kard. A. Batorego został wybrany na administratora „sede vacante”. Zm. w 1604 r. – A. Kopiczko, *Duchowieństwo katolickie*, s. 171.

³⁴ Ur. w 1554 r. we wsi Wołki k. Pieniężna. Studiował w Braniewie, Wilnie, Wiedniu i Rzymie. Święcenia kapłańskie przyjął w 1585 r. W l. 1590–1597 był kanclerzem kard. A. Batorego i ekonomem biskupstwa. W 1593 r. otrzymał kanonikat we Fromborku. Zm. w 1627 r., pochowany w kościele w Długoborze. – A. Kopiczko, *Duchowieństwo katolickie*, s. 120–121.

³⁵ Ur. ok. 1559 r. w Orniecie. Był kapelanem kard. Andrzeja Batorego. Od 1594 r. został kanonikiem, a później dziekanem kapituły w Dobrym Mieście. Zm. w 1629 r. w Warszawie. – A. Kopiczko, *Duchowieństwo katolickie*, s. 138.

³⁶ Ur. w 1562 r. w Jezioranach. Pełnił funkcje kapelana na dworze kard. Andrzeja Batorego i wikariusza w kaplicy zamkowej w Lidzbarku Warmińskim. Był kanonikiem dobromiejskim i autorem kroniki „Historia Prussiae”. Zm. w 1635 r. – A. Kopiczko, *Duchowieństwo katolickie*, s. 193.

³⁷ Ur. w 1541 r. na Pomorzu. Pełnił funkcje na dworze królewskim. Od 1562 r. był proboszczem w Elblągu, a od 1564 r. prepozytem katedry fromborskiej (bez kanonii). Właściwym kanonikiem fromborskim został dopiero w 1582 r. W 1594 r. – w czasie nieobecności kard. A. Batorego – wybrano go na administratora diecezji. W l. 1597–1599 zarządzał komornictwem pieniężnym. Zm. w 1605 r. we Fromborku. – A. Kopiczko, *Duchowieństwo katolickie*, s. 163.

Jakub Schröter³⁸ czy sekretarze Tomasz Treter³⁹ i Jerzy Knobloch⁴⁰. Prace zakończono 22 września⁴¹ następnego roku w kościele katedralnym. Łącznie zwizytowano 79 parafii, 15 kościołów filialnych (choć tu włączono także miejsca pielgrzymkowe z kaplicami w Krośnie i Tłokowie) oraz wspomnianą katedrę fromborską⁴².

W tym czasie diecezja była podzielona na 8 archidiecezji (układ alfabetyczny): braniewski, dobromiejski, fromborski, jeziorański, lidzbarski, ornecki, pieniądzeński, reszelski⁴³. Poszczególne archidiecezje różniły się liczbą parafii⁴⁴. Największy z nich z siedzibą w Dobrym Mieście liczył ich 20 i 5 filii, a nieco mniejszy – jeziorański – 15 parafii i tyle samo filii (z kaplicą w Tłokowie). Trzeci – pod względem wielkości – był pieniądzeński – posiadał 12 parafii i 2 filie (tu znajdowała się też kaplica w Krośnie). Dwa kolejne nie miały filii: na ornecki składało się 10, a na lidzbarski – 8 parafii. Na szóstym miejscu był reszelski: 7 parafii i 1 filia. Natomiast najmniejsze okazały się archidiecezje na północy diecezji: fromborski z 4 parafiami oraz braniewski z 3 parafiami i 2 filiami. Te dysproporcje uwarunkowane były zmianami, jakie dokonały się w czasie reformacji, gdy parafie leżące przy granicy z Warmią zostały zamienione na ewangelickie.

Zasadniczo też w każdym archidiecezji było jedno miasto, jedynie w jeziorańskim znajdowały się cztery (Jeziorany, Barczewo, Biskupiec i Bisztynek) oraz w dobromiejskim dwa (Dobre Miasto i Olsztyn). Dwie miejscowości leżały już poza historyczną Warmią, tzn. Pogrodzie i Tolkmicko, przypisane do Prus Królewskich na tzw. terytorium Tolkmicka (należały do archidiecezji fromborskiej)⁴⁵. W księdze nie

³⁸ Ur. w 1567 r. w Braniewie. W 1594 r. został kanonikiem dobromiejskim. Był też notariuszem publicznym i sekretarzem kard. Andrzeja Batorego, a potem bpa Szymona Rudnickiego. W 1614 r. przeniósł się do kapituły fromborskiej. Zm. w 1621 r. we Fromborku. – A. Kopiczko, *Duchowieństwo katolickie*, s. 290–291.

³⁹ Ur. w 1547 r. w Poznaniu. Przez długi czas przebywał w Rzymie. Od 1583 r. był kanclerzem kard. A. Batorego. Po nim też w 1585 r. otrzymał kanonię fromborską. Zm. w 1610 r. we Fromborku. – A. Kopiczko, *Duchowieństwo katolickie*, s. 333–334.

⁴⁰ Ur. w Dobrym Mieście. W l. 1598–1606 był wikariuszem w Lidzbarku Warmińskim i sekretarzem kard. Batorego. W 1604 r. został dziekanem kapituły dobromiejskiej. Zm. w 1615 r. – A. Kopiczko, *Duchowieństwo katolickie*, s. 333–334.

⁴¹ W niektórych opracowaniach podawana jest data 27 września. – A. Eichhorn, *Geschichte der ermländischen Bischofswahlen*, s. 370; J. Kolberg, *Beiträge zur Geschichte des Kardinals und Bischofs von Ermland Andreas Bathory*, s. 679.

⁴² J. Kolberg, *Beiträge zur Geschichte des Kardinals und Bischofs von Ermland Andreas Bathory*, s. 679–680. Po wizytacji kardynał Batory postanowił udać się do Siedmiogrodu, by tam objąć tron książęcy, z którego zrezygnował jego stryjeczny brat, Zygmunt Batory. 31 XII 1598 r. wyjechał z Lidzbarka Warmińskiego do Smolajna i stąd 2 stycznia następnego roku z kilkunastoma sługami węgierskimi kontynuował podróż. Do celu dotarł pod koniec lutego. Na 21 marca zwołał sejm, a siedem dni później został księciem Siedmiogrodu. Niestety, niedługo cieszył się tym tytułem. Przeciwko niemu wystąpił zbrojnie wojewoda wołoski Michał Waleczny. Batory przegrał bitwę pod Sibinem. Gdy uciekał ku granicy mołdawskiej, został zamordowany przez ścigających go chłopów Szeklerów, którzy jego głowę zanieśli Michałowi. Potem uroczystie pochowano go w Białogrodzie Siedmiogrodzkim. Miał wtedy 39 lat. – A. Eichhorn, *Geschichte der ermländischen Bischofswahlen*, s. 371–372.

⁴³ Formalnie nadal pozostawał jeszcze archidiecezja biskupiecka z jedną parafią w Biskupcu, ale w tej wizytacji nie został odnotowany oddzielnie i włączono go do jeziorańskiego. Nowej reorganizacji archidiecezji dokonano na synodzie, który obradował w Lidzbarku Warmińskim od 17 do 19 listopada 1610 r. Ale dopiero 15 stycznia 1611 r. biskup Szymon Rudnicki ogłosił dokument, w którym potwierdzał poprzednie zarządzenie. W Olsztynie pierwszym archidiecezją został ks. Fryderyk Kiaricki, a w Barczewie ks. Tomasz Markaim. Ponadto 27 I 1611 r. parafię Bisztynek przepisano z archidiecezji jeziorańskiego do lidzbarskiego. Do nowo utworzonego archidiecezji w Barczewie włączono 6 parafii – z archidiecezji dobromiejskiego: Klewki, Klebark Wielki, z archidiecezji jeziorańskiego: Barczewko, Ramsowo, Lamkowo, z archidiecezji biskupieckiego: Biskupiec. Z kolei do nowego archidiecezji w Olsztynie włączono 9 parafii (wszystkie z archidiecezji dobromiejskiego): Bartąg, Brąswałd, Gietrzwałd, Dywity, Gryżliny, Purda Wielka, Sząbruk, Butryny, Wrzesina oraz filię Gutkowo, należąca do Olsztyna. – AAWO, AB, A 88, k. 335 i 345; *Die Gründung der Erzpriesterieien Allenstein und Wartenburg, Unsere Ermländische Heimat* z 23 III 1934 r.; A. Kopiczko, *Ustrój i organizacja diecezji warmińskiej w latach 1525–1772*, Olsztyn 1993, s. 164–165.

⁴⁴ Jak wynika z nazwy, dekanat (archidiecezja) powinien liczyć ok. 10 parafii. – T. Pawluk, *Dekanat*, w: *Encyklopedia katolicka*, Lublin 1985, t. 3, kol. 1114–1115.

⁴⁵ M. Biskup, *Atlas historyczny Polski. Prusy Królewskie w I połowie XVI w.*, cz. 2: *Mapy przeglądowe*, Warszawa 1960, s. 123.

wania fragmentów zapisanych w języku staroniemieckim. Nie były to teksty łatwe, ponieważ dotyczyły prawie wyłącznie inwentarza żywego i sprzętu gospodarstwa domowego. Dziś wielu z tych przedmiotów nie wymienia się nawet w dużych słownikach i jedynie praktyka oraz doświadczenie nabyte w pracy naukowej pozwoliły ustalić ich polskie nazwy. Dokładniejsze analizy językowe – jak zapewnia Pan Profesor – pojawią się w przygotowywanym przez niego artykule.

Każde wielkie dzieło wymaga poświęcenia i czasu. Biskup warmiński Andrzej Batory przed przeszło czterema wiekami postanowił, by „diecezję objechać, kościoły obejrzeć, obyczaje poddanych naprawić”. Z owoców tego przedsięwzięcia możemy skorzystać i dowiedzieć się, jak wówczas było. To lektura niezwykle ciekawa i stąd zachęta, by ją podjąć. A Biskupowi Julianowi Wojtkowskiemu, który ukończył tę pracę kilka dni przed 95. urodzinami życzymy opieki Boga, któremu służył i służy swoimi talentami, a jednym z nich jest dar niezwyklej znajomości łaciny – języka Kościoła, dziś wprawdzie używanego rzadziej, ale bez niego trudno rozpoznawać jego dzieje w wymiarze powszechnym i lokalnym.

Andrzej Kopiczko

ARCHIPREZBITERAT
RESZEL

RESZEL
Ecclesia archiepiscopalis tituli
S. Petri & Pauli apostolorum.

Recessum huius libri.

Visitatio in parochis facta
in (annuati Re. v. l. i. c. i. e. d.)

Ecclia Legnensis	fo: 1
Ecclia Callensis	fo: 5
Ecclia in Schellen	fo: 9
Ecclia in Glocstein	fo: 11
Ecclia in Santoppen	fo: 15
Claustra	fo: 20
Sturmbühl	fo: 23
Bösel	fo: 27
Mitten	fo: 40
Schulda	fo: 45
Wusthark	fo: 51
Bischofshin	fo: 54
Lautern	fo: 62
Bohmen	fo: 66
Frankenau	fo: 70
Schäferswaldt	fo: 73
Glücksfelde	fo: 76
Freiburg	fo: 78
Helmig	fo: 80
Lehau	fo: 84
Schlesburg	fo: 85
Rehau	fo: 93
Büschburg	fo: 98
Lampau	fo: 101
Lehrsdorff	fo: 104
Lehrsdorff	fo: 105

... et
semper

Alte Mersburg	fo: 105
Wartenburg L.	fo: 110
Lehau	fo: 119
Götkendorf	fo: 130
Lehrsdorff	fo: 131
Leberg	fo: 134
Rehau	fo: 136
Butten	fo: 139
Grösching	fo: 141
Rehau - hantonicum	fo: 143
Rehau	fo: 146
Schäferswaldt	fo: 149
Schönberech	fo: 151
Lehrsdorff	fo: 154
Lehrsdorff	fo: 156
Rehau	fo: 157
Rehau	fo: 161
Schlesburg	fo: 164
Rehau	fo: 166
Rehau	fo: 167
Rehau	fo: 170
Rehau	fo: 171
Rehau	fo: 174
Rehau	fo: 175
Rehau	fo: 178
Rehau	fo: 180

Rehau	fo: 182
Rehau	fo: 199
Rehau	fo: 201
Rehau	fo: 203
Rehau	fo: 206
Rehau	fo: 208
Rehau	fo: 211
Rehau	fo: 215
Rehau	fo: 227
Rehau	fo: 228
Rehau	fo: 229
Rehau	fo: 231
Rehau	fo: 233
Rehau	fo: 234
Rehau	fo: 237
Rehau	fo: 239
Rehau	fo: 241
Rehau	fo: 260
Rehau	fo: 263
Rehau	fo: 263
Rehau	fo: 266
Rehau	fo: 268
Rehau	fo: 271
Rehau	fo: 273
Rehau	fo: 275
Rehau	fo: 278
Rehau	fo: 279
Rehau	fo: 282

Rehau	fo: 290
Rehau	fo: 292
Rehau	fo: 295
Rehau	fo: 298
Rehau	fo: 300
Rehau	fo: 304
Rehau	fo: 305
Rehau	fo: 328
Rehau	fo: 330
Rehau	fo: 332
Rehau	fo: 334
Rehau	fo: 337
Rehau	fo: 342
Rehau (Abtrodalis Varim)	fo: 349

SPIS TREŚCI

ARCHIPREZBITERAT RESZEL

Karta rękopisu	Parafia lub filia	Strona wydruku
1	LEGINY	1
5v	KOLNO	14
9v	Ryn	24
11v	UNIKOWO	28
15v	SĄTOPY	38
20	PALUZY	50
23v	GRZEDA	59
27	RESZEL	69

ARCHIPREZBITERAT JEZIORANY

Karta rękopisu	Parafia lub filia	Strona wydruku
45v	KIWITY	120
49v	Sułowo	131
51	WOZŁAWKI	135
54	BISZTYNEK	144
62v	LUTRY	165
66v	PROSITY	177
70	FRANKNOWO	188
73	ŻEGOTY	196
76	Blanki	204
78	RADOSTOWO	209
80v	Frączki	217
81v	Tłokowo	221
83	JEZIORANY	226
93	BIESOWO	255
98	BISKUPIEC	269
101v	RAMSOWO	280
104v	Bartoły	289
105v	LAMKOWO	292
107v	BARCZEWKO	298
110v	BARCZEWO	307

ARCHIPREZBITERAT DOBRE MIASTO

Karta rękopisu	Parafia lub filia	Strona wydruku
119v	OLSZTYN	330
130v	Gutkowo	358
131v	KLEWKI	361
134	KLEBARK	370
136v	PURDA	377
139	BUTRYNY	385
141	GRYŻLINY	391
143	BARTĄG	397
146	SZĄBRUK	406
149	GIETRZWAŁD	415
151v	WRZESINA	423
154	KAWKOWO	430
156v	JONKOWO	439
159v	BRĄSWAŁD	447
161v	DYWITY	454
164	SĘTAL	461
166	Jesionowo	468
167v	ORZECHOWO	472
170	Cerkiewnik	481
171	GŁOTOWO	484
174v	Różynka	493
175v	KWIECEWO	496
178v	Skolity	504
180	ŚWIĄTKI	508
182v	DOBRE MIASTO	515

ARCHIPREZBITERAT LIDZBARK

Karta rękopisu	Parafia lub filia	Strona wydruku
199	KOCHANÓWKA	567
201	KRASZEWO	573
203v	KŁĘBOWO	582
205v	KREKOLE	589
208v	ROGÓŻ	597
211	LIDZBARK	605
225	IGNALIN	646
227	RUNOWO	653

ARCHIPREZBITERAT ORNETA

Karta rękopisu	Parafia lub filia	Strona wydruku
228	PIOTRASZEWO	656
229	BIENIEWO	659
231	LUBOMINO	667

233	ROGIEDLE	675
234	WILCZKOWO	679
237	ĘLDYTY	68
239	WAPNIK	8
241	ORNETA	694
260v	OPIN	701
262v	BAŻYNY	759

ARCHIPREZBITERAT PIENIĘŻNO

Karta rękopisu	Parafia lub filia	Strona wydruku
263v	OSETNIK	768
266	HENRYKOWO	776
268	MINGAJNY	784
270v	Krosno	792
271	BABIAK	793
273	LECHOWO	799
275	PLUTY	807
278	Radziejewo	816
279	ŁAJSY	819
282	PIENIĘŻNO	827
290	PIOTROWIEC	852
292v	TOLKOWIEC	860
295	DŁUGOBÓR	868
298	PŁOSKINIA	878

ARCHIPREZBITERAT BRANIEWO

Karta rękopisu	Parafia lub filia	Strona wydruku
300v	SZALMIA	886
304	Pierzchały	896
305v	BRANIEWO	900
328v	Chruściel	985
329v	WIERZNO WIELKIE	988

ARCHIPREZBITERAT FROMBORK

Karta rękopisu	Parafia lub filia	Strona wydruku
332	BLUDOWO	996
334	POGRODZIE	1005
337	TOLKMICKO	1014
342	FROMBORK	1032
349	Katedra	1050
	Spis treści	1141

© Copyright by
Archiwum Archidiecezji Warmińskiej w Olsztynie
Andrzej Kopiczko

Wszelkie prawa zastrzeżone. Żadna część ani całość tej publikacji nie może być reprodukowana ani przetwarzana w sposób elektroniczny, mechaniczny, fotograficzny i inny, nie może być użyta do innej publikacji oraz przechowywana w jakiegokolwiek bazie danych bez wyrażenia pisemnej zgody Archiwum Archidiecezji Warmińskiej w Olsztynie

Wprowadzenie

W 1584 r. biskup warmiński Marcin Kromer przyjął na swego koadiutora z prawem następstwa Andrzeja Batorego¹, bratanka króla Stefana Batorego. Z Warmią był związany już wcześniej, choć raczej formalnie. 16 sierpnia 1581 r. otrzymał kanonię fromborską², ważną godność, z którą wiązały się też określone i całkiem niemałe dochody³.

Prekonizację na koadiutora otrzymał 28 lipca 1584 r. Kilkanaście dni wcześniej, 4 lipca, papież Grzegorz XIII mianował go kardynałem z tytułem diakona kościoła Sancti Adriani in Foro⁴. Na Warmię przybył dopiero w maju 1585 r. – miał wówczas jedynie 22 lata⁵. 15 czerwca tr. odbyło się uroczyste wprowadzenie do katedry fromborskiej. Serdecznie powitali go kanonicy kapituły katedralnej, a jej prepozyt Mikołaj Kos wygłosił okolicznościową mowę⁶. Inaczej zachował się biskup Marcin Kromer, który wprowadzie doceniał koligacje rodzinne, ale nie mógł liczyć na jego pomoc w posłudze duszpasterskiej. Nominat nie miał nawet święceń kapłańskich⁷, a więcej czasu spędzał na różnych misjach dyplomatycznych. W 1583 i 1586 r. wyjeżdżał do Rzymu, gdzie poznał m.in. arcybiskupa Mediolanu, kardynała Karola Boromeusza, z którym korespondował⁸. Często bywał w Siedmiogrodzie. 10 grudnia 1585 r. – po prekonizacji na koadiutora – zrezygnował z kanonii fromborskiej na rzecz swego kanclerza Tomasza Tretera⁹.

¹ Ur. w 1563 r. w Siedmiogrodzie. Był synem Andrzeja, marszałka dworu króla węgierskiego. Kształcił się w gimnazjum jezuitów w Pułtusk (1578–1583) oraz w Rzymie. W 1583 r. otrzymał prepozyturę komendataryjną w Miechowie. Uczestniczył w działalności politycznej. Zamierzając objąć tron w Siedmiogrodzie, przyjął tylko święcenia subdiakonatu (8 I 1597). Był również opatem komendataryjnym w Czerwińsku (1593). W 1589 r. otrzymał prezentę na koadiutorię biskupstwa krakowskiego, ale urzędu tego nie objął. Jan Zamoyski zamierzał wystawić jego kandydaturę na króla w czasie elekcji po śmierci stryja. Andrzej Batory został zamordowany podczas ucieczki po przegranej bitwie o tron w Siedmiogrodzie (po rezygnacji księcia Zygmunta Batorego) z hospodarem wołoskim Michałem Walecznym 31 X 1599 r.

² Godność tę otrzymał 16 VIII 1581 r. po rezygnacji 20 VI tr. kanonika Jakuba Alemanniego, pochodzącego z Florencji. Alemanni kanonikiem fromborskim został 3 XI 1579 r., jednak przez cały czas przebywał na dworze królewskim. – A. Eichhorn, *Geschichte der ermländischen Bischofswahlen*, *Zeitschrift für die Geschichte und Altertumskunde Ermlands*, 1860, t. 1, s. 365; Archiwum Archidiecezji Warmińskiej w Olsztynie (dalej: AAWO), AK, Acta Cap. 2, k. 65, 57; A. Szorc, *Andrzej Batory jako koadiutor Marcina Kromera (1584–1589)*, *Forum Teologiczne*, 2000, t. 1, s. 246.

³ Przed nominacją A. Batorego na koadiutora pojawiły się dwie trudności. Oprócz kanonii fromborskiej nie miał też indygenatu pruskiego, co było warunkiem uzyskania urzędu na Warmii. – A. Eichhorn, *Geschichte der ermländischen Bischofswahlen*, s. 364.

⁴ AAWO, AB, A 88, k. 367–371; A. Eichhorn, *Geschichte der ermländischen Bischofswahlen*, s. 367; J. Kolberg, *Beiträge zur Geschichte des Kardinals und Bischofs von Ermland Andreas Bathory*, *Zeitschrift für die Geschichte und Altertumskunde Ermlands*, 1910, t. 17, s. 577.

⁵ 29 V 1585 r. był w Olsztynie, skąd udał się do Lidzbarka Warmińskiego. – AAWO, AB, D 120, k. 44; 121, k. 163–164; A. Eichhorn, *Geschichte der ermländischen Bischofswahlen*, s. 367; A. Szorc, *Artykuły zaprzysiężone biskupa warmińskiego Andrzeja Batorego z 1585 roku*, *Echa Przeszłości*, 2001, t. 2, s. 181.

⁶ A. Szorc, *Artykuły zaprzysiężone biskupa warmińskiego Andrzeja Batorego z 1585 roku*, s. 183–184.

⁷ Posiadał jedynie święcenia niższe, a subdiakoniat otrzymał 8 I 1597 r. w kaplicy zamkowej w Lidzbarku Warmińskim z rąk nuncjusza Germanicusus von Malaspiny. – AAWO, AB, C 15, k. 80; D 120, k. 31; A. Eichhorn, *Geschichte der ermländischen Bischofswahlen*, s. 365; J. Kolberg, *Aus dem Haushalt des ermländischen Bischofs und Kardinal Andreas Bathory (1589–1599)*, w: *Verzeichnis der Vorlesungen an königlichem Lyceum Hosianum zu Braunsberg*. Sommersemester 1910, Braunsberg 1910, s. 10.

⁸ F. Hipler, *Andreas Bathory. Bischof von Ermland und der hl. Karl Borromäus*, *Pastoralblatt für die Diözese Ermland*, 1877, s. 103–107.

⁹ A. Szorc, *Andrzej Batory jako koadiutor Marcina Kromera (1584–1589)*, s. 247.